

Protivupravnost u arhivskom poslovanju u redovnim i vanrednim okolnostima (protivnost arhivskim zapovestima i posledice koje iz toga proizila)

JOVAN P. POPOVIĆ, MR.

Raniji direktor Arhiva Jugoslavije, stan Beograd, Despota Stefana 34
e-mail: popovic.j@open.telekom.rs

Unlawfulness in the archives management in ordinary and extraordinary circumstances (opposition of archival commandments and the consequences deriving from it)

ABSTRACT

Unlawfulness of the opposition of certain norms (commandments or proscription) that is contained in the legislation of one country and represents a threat to society. The protective object of the offense is considered a good or interest which provides legal protection from injury or endangerment of prescribed offenses. For a socially dangerous and unlawful act to exist as a criminal offense, it is necessary for it to be defined by the law as such. The protection of the archival material is provided substantive laws, criminal and other laws in both regular and emergency conditions. The object of the offense is the archival material. It is very complex requiring the physical and competent legal entities, and at the same times the responsibility in ensuring the protection of all forms of archival material. This is particularly complex in the case of emergency situations. It is difficult to enumerate, let alone to closer elaborate any of these forms in exceptional circumstances. There are those emergency - unforeseen circumstances that arise by nature's laws, unpredictable to human beings: *earthquakes, floods, volcanoes, large-scale fires, tsunamis, landslides* .... Each of these natural disasters can be for a specific territory considered a form of cataclysm. It is a force major, an event that is beyond the ordinary operations, because it could not be foreseen nor prevented. The character of the *force major* can have social phenomena such as imminent danger of war, and war itself, when, in many cases starving a greater amount of archival material suffered. Protection of the humans, animals, cultural goods for the event of extraordinary circumstances regulated by the specific laws, regulations, orders, directions and decisions, which should primarily be observed. In addition to these unforeseen forms (*force major, natural disasters*), where nature is law, there are *other regular forms of protection of archival material*: conditional accommodation, light, temperature, humidity, microbiological protection, physical protection, fire protection, video protection, IT and electronic protection, digitized protection and other forms of protection. The enumerated types of protection of archival material are regulated by the legislation (laws regulating the protection of archival material, by-laws and general acts, as well as secondary legislation, whose provisions are justified or the obligation for adopting bylaws in the archives, or where some of their provisions affect the archival activities). If the regulations being respected substantive law, and other applicable regulations, then the consequences of all forms of protection would be far less. The author of this paper will be dealing with the issues of principle unlawful conduct in the violation of the archives and another archival positive law legislation that regulates archival activities directly or indirectly, both in ordinary and extraordinary circumstances.

Key words: archival material, archives, Archives of Yugoslavia, archival management, law, unlawfulness, laws of nature, an extraordinary circumstance, earthquakes, floods, fires, imminent threat of war, war conflict, technical and physical protection.

Illegittimità nella gestione degli archivi in circostanze ordinarie e straordinarie (inadempienza delle disposizioni sugli archivi e le relative conseguenze)

SINTESI

L'illegittimità dell'inadempienza di alcune norme (comandamenti o divieto) contenuti nella legislazione di un Paese rappresenta una minaccia per la società. L'oggetto protettivo del reato è considerato un bene o un interesse che fornisce protezione giuridica da infortuni o dal rischio di reati prescritti. Per un atto socialmente pericoloso e illegale come un reato penale, è necessario per poter essere definito dalla legge in quanto tale. La protezione del materiale archivistico è data da leggi sostanziali, penali ed altre leggi relative a condizioni normali e di emergenza. L'oggetto del reato è il materiale d'archivio. È materia molto complessa, che richiede nello stesso

Jovan P. POPOVIĆ: Protivupravnost u arhivskom poslovanju u redovnim i vanrednim okolnostima (protivnost arhivskim zapovestima i posledice koje iz toga proizila), 135-147

tempo alle persone giuridiche competenti e fisiche la responsabilità nel garantire la protezione di tutte le forme del materiale d'archivio. Ciò è particolarmente complesso nel caso di situazioni di emergenza. È difficile enumerare queste forme in circostanze eccezionali. Ci sono quelle di emergenza - circostanze imprevedute che derivano dalle leggi della natura, imprevedibili agli esseri umani: terremoti, inondazioni, vulcani, incendi su larga scala, tsunami, frane... Ognuno di questi disastri naturali può essere considerato una forma di cataclisma in un territorio specifico. È un evento di forza maggiore, un evento che va oltre la gestione ordinaria, perché non poteva essere previsto né evitato. Il carattere di forza maggiore può avere ripercussioni sociali come il pericolo imminente di guerra e la guerra in sé, quando, in molti casi una maggiore quantità di materiale archivistico è in condizioni di sofferenza. La protezione degli esseri umani, degli animali, dei beni culturali in circostanze straordinarie è regolata da specifiche leggi, regolamenti, ordini, indicazioni stradali e dalle decisioni, che dovrebbero essere principalmente osservate. Oltre a queste forme imprevedute (forza maggiore, disastri naturali), dove la natura è legge, ci sono altre forme regolari di protezione del materiale archivistico: la digitalizzazione, il condizionamento, lo stoccaggio, la luce, la temperatura, l'umidità, la protezione microbiologica, la protezione fisica, la protezione antincendio, la protezione video, la protezione elettronica, ed altre forme di protezione. I tipi enumerati di protezione del materiale archivistico sono regolati dalla normativa (leggi che regolano la protezione del materiale d'archivio, leggi ed altri atti generali, le cui disposizioni sono giustificate, o l'obbligo per l'adozione dello statuto negli archivi, o dove alcune delle loro disposizioni incidono sulle attività archivistiche). Se i regolamenti fossero rispettati nel diritto sostanziale e gli altri regolamenti applicati, le conseguenze di tutte le forme di protezione sarebbero molto minori. L'autore di questo articolo parla dei problemi derivanti dal comportamento illecito e di una legislazione archivistica di diritto positivo che regola le attività archivistiche direttamente o indirettamente, sia in circostanze ordinarie che straordinarie.

Parole chiave: materiale archivistico, archivi, Archivi della Jugoslavia, legislazione gestionale archivistica, illegittimità, leggi di natura, circostanze eccezionali, terremoti, inondazioni, incendi, pericoli di guerra, conflitti armati, protezione tecnica e fisica

Protipravnost v arhivskem poslovanju v rednih in izrednih razmerah (v nasprotju z arhivskimi zapovedmi in posledice, ki iz tega izhajajo)

IZVLEČEK

Protipravnost je nasprotovanje določenim normi (zapovedi ali prepovedi), ki se nahaja v pravnih predpisih neke posamezne države in predstavlja družbeno nevarnost. Za zaščitni objekt kaznivega dejanja se šteje tista dobrina ali interes, ki mu se zagotavlja kazenskoppravna zaščita pred kršenjem ali ogrožanjem s predpisanimi kaznivimi dejanji. Da bi neko družbi nevarno in protipravno dejanje bilo tudi kaznivo, je potrebno, da je to v zakonu predvideno kot kaznivo dejanje. Zaščita arhivskega gradiva je predvidena z materialnim, sistemskim, kazenskim in drugimi zakoni tako v rednih kot tudi v izrednih razmerah. Objekt kaznivega dejanja je vedno arhivsko gradivo. Zahtevnost fizičnih in pravnih oseb je zelo kompleksna, obenem pa tudi odgovornost pri zagotavljanju vseh oblik zaščite arhivskega gradiva. Posebno kompleksno je takrat, ko govorimo o izrednih razmerah. Kaj vse razumemo pod terminom izredne razmere, je težko že naštet, še težje pa vsako obliko podrobneje obdelati. Obstajajo tiste izredne - nepredvidljive razmere, ki nastajajo z naravnimi zakonitostmi in ki so za ljudi nepredvidljive: *potresi, poplave, vulkani, požari večjih razsežnosti, cunami, zemeljski plazovi...* Vsaka izmed navedenih naravnih katastrof se za posamezno geografsko področje lahko šteje za eno izmed oblik kataklizme. To je višja sila, dogodek, ki izhaja iz rednega dogajanja, ker se ni mogel niti predvideti niti preprečiti. Karakter *višje sile* imajo lahko tudi družbeni pojavi, kot sta direktna vojna nevarnost in vojna, ko v mnogih primerih nastrada večja količina arhivskega gradiva. Zaščito ljudi, živali, kulturnih dobrin v primeru izrednih razmer urejajo posebni zakonski predpisi, uredbe, odloki, navodila in sklepi, ki jih je v prvi vrsti potrebno dosledno upoštevati. Poleg navedenih nepredvidljivih oblik (*višje sile naravnih katastrof*), kjer narava zagospodari, obstajajo druge *redne oblike zaščite arhivskega gradiva*: hramba v določenih pogojih, svetloba, temperatura, vlažnost, mikrobiološka zaščita, fizična zaščita, protipožarna zaščita, video zaščita, informacijska in elektronska zaščita, digitalna zaščita in druge oblike zaščite. Našteti vidiki zaščite arhivskega gradiva so urejeni z zakonskimi predpisi (z zakoni, ki urejajo zaščito arhivskega gradiva, podzakonskimi predpisi in splošnimi akti, kot tudi s stranskimi zakoni, katerih določila so podlaga ali obveznost za sprejetje podzakonskih aktov v arhivih ali kjer se njihova določila dotikajo arhivske dejavnosti). V kolikor bi se spoštovali predpisi, ki jih urejajo materialni zakoni in drugi pozitivno pravni predpisi, bi bile posledice pri vseh oblikah zaščite veliko manjše. Avtor se v prispevku ukvarja z načelno problematiko protipravnega postopanja arhivov pri kršenju arhivske in druge pozitivno pravne zakonodaje, ki neposredno ali posredno ureja arhivsko dejavnost v rednih kot tudi v izrednih razmerah.

Ključne besede: arhivsko gradivo, arhivi, Arhiv Jugoslavije, arhivsko poslovanje, pravo, protivpravnost, naravne zakonitosti, izredne razmere, potresi, poplave, požari, neposredna vojna nevarnost, vojna, tehnična in fizična zaščita.

Protivupravnost u arhivskom poslovanju u redovnim i vanrednim okolnostima (protivnost arhivskim zapovestima i posledice koje iz toga proizilaze)

ABSTRAKT

Protivupravnost je protivnost izvesnoj normi (zapovesti ili zabrani) koja se sadrži u pravnim propisima jedne države i predstavlja društvenu opasnost. Zaštitni objekat krivičnog dela smatra se ono dobro ili interes kome se pruža krivičnoppravna zaštita, od povrede ili ugrožavanja propisanim krivičnim delima. Da bi jedno društveno opasno i protivpravno delo postojalo kao krivično delo neophodno je da ono od strane zakona bude predviđeno kao krivično delo. Zaštita arhivske građe predviđena je materijalnim, sistemskim, krivičnim i drugim zakonima kako u redovnim tako i u vanrednim uslovima. Objekt krivičnog dela je uvek arhivska građa. Vrlo je složena zahtevnost fizičkih i nadležnih pravnih lica, a u isto vreme i odgovornost u obezbeđivanju svih oblika zaštite arhivske građe. Posebno je to složeno kada se radi o vanrednim okolnostima. Što sve pada u vanredne okolnosti teško je i nabrojati a ne i svaki od tih oblika bliže razraditi. Postoje one vanredne-nepredvidljive okolnosti koje nastaju prirodnim zakonitostima, ljudskim bićima nepredvidive: *zemljotresi, poplave, vulkani, požari većih razmera, sunami, odroni zemljišta*....Svaka od navedenih prirodnih katastrofa može se za konkretnu teritoriju smatrati jednim od oblika kataklizme. To je viša sila, događaj koji izlazi iz kruga redovnih delovanja, jer se nije mogao ni predvideti ni sprečiti. Karakter *više sile* mogu imati i društvene pojave kao što su neposredna ratna opasnost i rat, kada u dosta slučajeva strada veća količina arhivske građe. Zaštitu ljudi, životinja kulturnih dobara za slučaj vanrednih okolnosti regulišu posebni zakonski propisi, uredbe, naredbe, uputstva i rešenja, kojih se prvenstveno treba pridržavati. Pored navedenih nepredvidivih oblika (*više sile prirodnih katastrofa*) gde priroda zagospodaruje, postoje drugi *redovni oblici zaštite arhivske građe*: uslovni smeštaj, svetlost, temperatura, vlažnost, mikrobiološka zaštita, fizička zaštita, protivpožarna zaštita, video zaštita, informatička i elektronska zaštita, digitalizaciona zaštita i drugi oblici zaštite. Nabrojani vidovi zaštite arhivske građe su, uređeni zakonskim propisima (zakonima koji regulišu zaštitu arhivske građe, podzakonskim propisima i opštim aktima, kao i sporednim zakonima čije su odredbe osnov ili obaveza za donošenje podzakonskih akata u arhivima ili gde pojedine njihove odredbe zadiru u arhivsku delatnost). Ukoliko bi se poštovali propisi koji regulišu materijalni zakoni i drugi pozitivno pravni propisi onda bi posledice kod svih oblika zaštite bile daleko manje. Autor ovog rada baviće se načelno problematikom protivpravnog postupanja arhiva u kršenju arhivskog i drugog pozitivno pravnog zakonodavstva, koje uređuje neposredno ili posredno arhivsku delatnost, kako u redovnim tako i u vanrednim okolnostima.

Ključne reči: arhivska građa, arhivi, Arhiv Jugoslavije, arhivsko poslovanje, pravo, protivupravnost, prirodne zakonitosti, vanredna okolnost, zemljotresi, poplave, požari, neposredna ratna opasnost, rat, tehnička i fizička zaštita.

---

1 Pojam prava, prirodni zakoni, društvene norme i protivupravnost

Pojam prava je veoma *složen pojam*, i tumači se na najraznovrsnije načine i koji izaziva veoma mnogo rasprava u nauci. Iako se o tom terminu puno raspravljalo i raspravlja, još uvek se nije došlo do konačnog rešenja, jer postoje različita shvatanja. No, pri određivanju pojma prava treba poći od same stvarnosti, od stvarno postojećih pojava, a ne od terminoloških rasprava.

U prirodi postoje one vanredne-nepredvidljive okolnosti koje nastaju prirodnim zakonitostima, ljudskim bićima nepredvidive: zemljotresi, poplave, vulkani, požari, odroni zemljišta, dr. Veći broj navedenih oblika nepredvidivih pojava nanosi ogromne štete i odnosi ljudske žrtve pa se mogu smatrati kataklizmama. To je viša sila, događaj koji izlazi iz kruga redovnih delovanja, jer se nije mogao ni predvideti ni sprečiti.

Društvene norme izražavaju ne ono što neminovno *mora* da se odigra po sili prirodnih zakona i uzroka, već ono što sami ljudi, društvo, smatraju da treba da se učini od njih samih. Drugim rečima, prirodni zakoni *utvrđuju* ono što se stvarno dešava, pod dejstvom opšteg zakona uzročnosti, a društvene norme *propisuju*, određuju, naređuju, zahtevaju, upućuju šta čovek treba da učini, a što on stvarno ne čini uvek.

Razlika između prirodnih zakona i društvenih normi je u tome što po prirodnim zakonima, po kojima se odigravaju pojave u prirodi, one se odigravaju neminovno, pod dejstvom određenih uzroka, bez obzira na svest i volju čoveka. Prirodni zakoni su „stvoreni“ od same prirode, oni su rezultat dejstva samih prirodnih sila. Njihovo postojanje čovek može samo da utvrdi, ali ih on ne stvara; dok društvene norme stvara čovek, društvo, svojom svesnom delatnošću.

Jovan P. POPOVIĆ: Protivupravnost u arhivskom poslovanju u redovnim i vanrednim okolnostima (protivnost arhivskim zapovestima i posledice koje iz toga proizila), 135-147

I sam čovek je takođe moć prirode i prirodnih zakonitosti, koji postaje svedok prirodnih zakonitosti i izvršilac društvenih normi (Lukić, 1958). Za ponašanje čovekovo u društvu, postoje norme po kojima se to ponašanje vrši.

Karakter *više sile* mogu imati i društvene pojave, kao što su neposredna ratna opasnost i rat, kada u dosta slučajeva može da bude oštećena ili sasvim uništena arhivska građa. U tim vanrednim okolnostima stradaju ljudi, životinje, i druga pokretna i nepokretna kulturna dobra i druge vrednosti. Preventivnim merama to se može sprečiti ili ublažiti.

Ukoliko se čovek mora pokoravati prirodnim uzrocima i silama on to i čini, i kao takav se i ne razlikuje od drugih pojava i bića u prirodi. Ali ukoliko je on svesno i relativno slobodno biće, on može raditi i ponašati se onako kako smatra, u okviru slobode koja mu je ostavljena prirodnim zakonima, *ali ih ne može menjati*.

Kod nepoštovanja društvenih normi postoji mogućnost prekršaja, što povlači za sobom posledicu-sankciju, tj. sredstva koja treba primeniti da bi se norma poštovala, odnosno koju treba primeniti da bi se ljudi naveli da se norme ne krše.

Prirodni zakoni dejstvuju bez izuzetka, prirodnom neminovšću, i ne zavise od čovekove volje i svesti. Prirodni zakon umiranja svakog živog bića čovek ne može da „prekrši“, ali može da ubije, da ukrade itd. Zato baš i postoje društvene norme koje to zabranjuju. Društvene norme dejstvuju isključivo na svest i volju čovekovu, jer one određuju kako čovek kao svesno i voljno biće ima da se ponaša.

Međutim, postavlja se pitanje čime i kako se štite, odnosno čime treba zaštititi prirodu, njene vrednosti, nepokretna i pokretna kulturna dobra, odnosno kako i čime zaštititi arhivsku građu kao nezamjenljivog kulturnog blage svake zemlje? Naravno, prije svega normativizmom.

To se mora urediti jer, bez arhiva nema racionalne istorijske građe, bez naučne historiografije nema održivosti istorijske svesti, a istorijska svest bi bila sastavni i prioritetni deo društvene svesti. Arhivi, odnosno ono što je u njima pohranjeno je vrlo dokazni materijal, izvorište saznanja (čuvari pamćenja) o svim vremenskim etapama a naročito o prošlosti, čime istoriju prave skoro bezopasnom, jer je arhivska građa svedok istine.

Iako je arhivsko zakonodavstvo postament arhivske delatnosti, takođe se može postaviti pitanje da li je ono dovoljno da sasvim uredi a time u potpunosti zaštiti arhivsku građu? Odgovor bi bio ne, jer bez drugih domaćih i međunarodnih propisa i iskustava, entuzijazma, etike, morala svesti i savesti arhivskih radnika ona ne može u dovoljnoj meri biti zaštićena.

2 Posledice kod protivupravnosti u zaštiti arhivske građe

Svi oblici društvenih delatnosti uređuju se zakonima. I arhivska delatnost po pravilu u svim državama uređena je propisima koji regulišu zaštitu arhivske građe.

Arhivsko zakonodavstvo je deo prava, a pravo (jus), bi bilo skup pravnih propisanih ili utvrđenih pravila od strane države, koja regulišu odnose između ljudi u ljudskom društvu.

Arhivsko zakonodavstvo bi bilo skup zakona i pravnih regulativa, koje upravljaju zaštitom, korišćenjem i objavljivanjem arhivske građe i organizacijom arhiva u državi. Ono pretpostavlja postojanje države kao organizovane zajednice koja obezbeđuje njegovu primenu. Ono izražava volju vladajuće klase. Zakon čine propisane pravne norme. Pravna norma je pravilo o ponašanju ljudi koje je zaštićeno državnim aparatom prinude.

Arhivistika kao samostalna nauka u korpusu društvenih nauka je nauka koja proučava arhivsku teoriju i praksu, arhivsku tehniku, pravo i istoriju arhiva.

Pored mnogih sličnih definicija značenja institucije arhiv smatramo da najprikladnija definicija treba da glasi: *namenska specijalizovana ustanova u kojoj je pohranjena i trajno se čuva arhivska građa više stvaralaca, obavljaju se na njoj stručni arhivistički poslovi i daje se arhivska građa na korišćenje za individualne i šire društvene potrebe* (Bakić, 2007). Međutim, polazeći od statusa, delokruga, rada, funkcije i nadležnosti pod pojmom „arhiv“ u savremenom smislu podrazumeva se upravna i kulturno-naučna samostalna institucija.

Jovan P. POPOVIĆ: Protivupravnost u arhivskom poslovanju u redovnim i vanrednim okolnostima (protivnost arhivskim zapovestima i posledice koje iz toga proizila), 135-147

Pravna zaštita arhivske građe, takođe mora postojati i postoji. Ona se ogleda u ispunjavanju propisanih odredbi u pogledu njene zaštite, smeštaja, valorizacije, korišćenja, objavljivanja.

Strogo se moraju poštovati a time i primenjivati norme koje uređuju zaštitu i korišćenje arhivske građe¹. Ako se ne primenjuju normativno regulisani (osnovni) oblici zaštite arhivske građe: lokacija zgrade arhiva, namenski objekti sa pripadajućim i propisanim uslovima, smeštajni uslovi, tehničko-tehnološko i hemijsko-biološka zaštita, zaštita od požara, nabavka savrenijim protivupožarnih sredstava, aparata i javljača požara, standardno održavanje električnih i grejnih instalacija; zaštita od poplava (pravilnom umrežavanjem vodovodnih i kanizacionih instalacija), zaštita putem fizičkog obezbeđenja, neuvođenja valorizacije, standardizacije i digitalizacije arhivske građe, jer posledice mogu da budu nepredvidive.

Nepridržavanje pozitivno-pravnog zakonodavstva, a posebno arhivskog, združeno sa stečenim iskustvima i arhivističkim principima smatra se protivupravnost u arhivskoj struci, što za sobom povlači i odgovornost onih koji su počinili ili propustili da postupaju mimo propisanog normativizma. Radi se, naprimer o slučajevima: uništenje, oštećenje, krađe, falsifikovanje arhivske građe, propusta kod zaštite tajnosti podataka, zaštite podataka o ličnosti, nepoštovanju rokova, nesavesnom ili neodgovornom obavljanje poslova od strane zaposlenih u arhivima nepoštovanju moralnih i humanih načela ili drugih radnji, bez obzira da li one nastaju činidbom ili propustom, odnosno da li su one namerne ili slučajne. Nepoštovanje navedenih i drugih obaveza, koje proizilaze iz pozitivnopravnog zakonodavstva čini se protivupravnost, a time i odgovornost nadležnih za učinjena krivična dela ili prekršaje.

Protivupravnost u arhivskoj delatnosti ogedala bi se i u kršenju bilo kojih od od zakonima propisanih zabrana, odnosno njihovom nepridržavanju i neprimenjavanju, a naročito za slučajeve: požara, poplava, zemljotresa, naravno i neobezbeđivanju tehničko-tehnoloških i hemijsko-bioloških mera kao i fizičkog obezbeđivanja, pa zavisno od od težine učinjenih ili propuštenih radnji slede i visine sankcija, a sve u cilju zaštite arhivske građe.

3 Poplave se najčešće javljaju kao nepredvidive prirodne sile

Ogromne količine vodenih padavina, podvodni izvori, izlivanje potoka i reka van svojih korita, neuređena kanalizaciona mreža i dr. čine ogromne štete. Dešavaju se i katastrofe: čitavi gradovi budu pod vodom, bujice nose ljude, životinje, biljke, kuće, automobile i naravno uništavaju kulturna dobra, pa i arhivsku građu. Velike količine padavina i raskvašeno zemljište imali su za posledice bezbroj odrona, stradanje mostova i nestajanje šinskih, kolskih i pešačkih puteva. Te nepogode prošle godine zadesile su prostore, Srbije Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Hrvatske i načinile ogromne štete. Čitavi gradovi nalazili su se pod vodom, pa je građanstvo moralo biti iseljeno (Obrenovac-Srbija).

1. Radi potpune zaštite arhivske građe u Republici Srbije primenjuju se sistemski, materijalni i drugi propisi. Osnovni materijalni važeći propisi bi bili: Zakon o kulturnim dobrima "Sl. glasnik Srbije", broj 71/1994 i Zakon o arhivskoj građi SRJ "Službeni list SRJ", broj 12/1998. Pored materijalnih propisa arhivska struka mora da poštuje i primenjuje sistemske zakone i propise, kao i preporuke svetske, evropske i drugih regionalnih arhivskih asocijacija. Važeći podzakonski propisi bi bili: Pravilnik o načinu vođenja evidencije registraturskog materijala koji uživa prethodnu zaštitu, "Službeni glasnik RS", broj 28/96; Pravilnik o podacima koji se upisuju u registar, načinu nepokretnih kulturnih dobara i o dokumentaciji o ovim kulturnim dobrima, "Službeni glasnik Republike Srbije", broj 30/95; Pravilnik o bližim uslovima za početak rada i obavljanja delatnosti ustanova, br.,21/95.; Pravilnik o programu stručnog ispita u delatnosti zaštite kulturnih dobara i načinu njihovog polaganja, "Službeni glasnik RS", br. 11/96 i 15/96; Pravilnik o bližim uslovima za početak rada i obavljanja delatnosti ustanova zaštite kulturnih dobara, "Službeni glasnik RS", br 21/95; Uredba o kancelarijskom poslovanju organa državne uprave "Službeni glasnik RS", br. 80/92, sa Uputstvom o kancelarijskom poslovanju organa državne uprave "Službeni glasnik RS", 10/93 i 14/93. Nabrojaćemo neke od sistemskih zakona: Krivični zakonik Republike Srbije "Službeni glasnik RS" broj 85/2005; Zakon o autorskim i drugim srodnim pravima, "Službeni glasnik RS" broj 104/2009Z i 119/2012; Zakon o obligacionim odnosima, "Službeni glasnik RS" broj 29/78; 39/85;45/89;57/89, kao i u "Službenom listu SRJ" broj 31/93; Zakon o nasleđivanju "Službeni list RS" br / i dr. Zakoni (sporedni) koji se odnose posredno ili neposredno, na pre svega na korišćenje arhivske građe, su: Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, "Sl. glasnik RS", br. 120/2004; Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, "Sl. glasnik RS", br. 120/2004; Zakon o elektronskom potpisu, "Sl. glasnik RS", br. 135/04; Zakon o elektronskom dokumentu, "Službeni glasnik Srbije", br. 51/09; Zakon o tajnim podacima, "Službeni glasnik Srbije", br. 104/2010. Propisi koji se striktno moraju primenjivati za slučaj neposredne ratne opasnosti i rata su vojni zakonski i podzakonski propisi (uredbe, naredbe, rešenja, planovi i dr.) i međunarodne konvencije (*Konvencija o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanih sukoba*, Hag 14. maj 1954, ratifikovan u SFRJ 29. novembra 1955. i *Konvencija o zaštiti svetske kulturne baštine*, Pariz 21. novembra 1972, ratifikovan u SFRJ 1974, kao i *Pravilnik za izvršenje Konvencije za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanih sukoba*).

Jovan P. POPOVIĆ: Protivupravnost u arhivskom poslovanju u redovnim i vanrednim okolnostima (protivnost arhivskim zapovestima i posledice koje iz toga proizila), 135-147

Poplave u oblicima u kojima su se dešavale, a naročito one koje se javljaju kao posledice zemljotresa (sunamija) ne mogu se predvideti. Ali se neke od njih mogu naslutiti kao eventualnost, pa preduzimanjem određenih preventivnih mera posledica bi moglo biti daleko manje. Blagovremenim, prokopavanjem i čišćenjem korita potoka, rečica, reka, podizanjem nasipa na rečnim obalama i čišćenjem kanalizacionih mreža zasigurno se nebi u tim količinama dešavale poplave i nanosile nesagledive štete. Arhivi bi bili u obavezama da prekontrolišu i pročiste sve kanalizacione odvodne cevi i slivnike koji zaprimaju vodu sa krovova zgrada pa sve do uličnog kolektora-šahta.

Ukoliko se desi da dođe do poplava u arhivima i time se pokvazi arhivska građa (u manjoj ili većoj meri ošteti), treba znati da ako se brzo i stručno ne reaguje arhivska građa će propasti i biti van upotrebe.

Skvašena arhivska građa se odmah pažljivo vadi iz vode, prenosi i smešta na suvo mesto, po utvrđenom postupku, a zatim se prepušta stručnjacima konzervatorsko preparatorske struke radi sušenja i lečenja kako bi je oprobano metodologijom ponovo učinila upotrebljivom i čitljivom. Za to imamo dosta iskustvenih primera (Italija, Slovenija, Crna Gora i dr).

Kod izgradnje arhivskih objekata celokupna vodovodna mreža mora biti tako projektovana i ugrađena u arhivima, da predstavlja kvalitet i sigurnost. Treba predvideti sve mere opreza, kako voda, kao jedan od najvećih neprijatelja arhivskoj građi, (osim kada se vodom u arhivima gase požari, naravno ukoliko nema nekih drugih protivpožarnih sredstava) nebi prodrila do nje i oštetila je. Stoga se ovaj vid gašenja izbegava jer se arhivska građa oštećuje pa se ista mora davati na lečenje.

Svi oblici zaštite arhivske građe od poplava koje čovek može naslutiti i zavisi od čoveka, moraju biti kao preventiva ispoštovani shodno propisanim merama i standardima.

4 Zemljotresi su nepredvidive prirodne pojave - najčešće sa posledicama

Poznato nam je a i nauka nas je u to uputila da ni jedan delić zemljine kore teorijski nije bezbedan od potresa. Zahvaljujući pre svega masovnim komunikacijama tj. blagovremenim upozorenjem ljudi u svetu sa tragedijama, zemljotresi zadnjih godina postali su skoro normalna pojava. No, uvek je kod svakog prisutno "neće valjda baš naš region pogoditi zemljotres", pa se ne koriste preventivna iskustva kod otklanjanja posledica mogućih zemljotresa sa drugih područja, već se samo na žalost koriste sopstvena iskustva kada im se to dogodi. A to najčešće bude kasno.

Ipak brojni zemljotresi i iskustva sa njima su nas naučila-ali nikad dovoljno- da moramo biti uvek spremni, da primirja koja nam priroda ostavlja koristimo da se bolje organizujemo.

Na prostorima bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije dešavali su se brojni zemljotresi velikog intenziteta sa ogromnim posledicama (Skopje, Crna Gora, Banja Luka...). Skoplje 1963. godine kao da je do temelja srušeno sa zemljom, gde je stradalo na hiljade ljudi. Polovinu Crne Gore zahvatio razorni zemljotres 1979. godine. Stradao je i jedan broj stanovnika Crne Gore. Ogroman broj drevnih zgrada, kuća, verskih objekata srušeno je do temelja. Uništeno je puno kulturnih spomenika, a među njima i Istorijski arhiv u Hercegovom. Naročito je stradalo Crnogorsko primorje. Posledice su i danas vidljive. Sa Banjalučkim regionom isti je slučaj. Kod tih pa i drugih nepogoda iskazana je velika solidarnost svih članica bivše Jugoslavije.

Kao preventiva kada se radi o zemljotresu aseizmička gradnja, ostaje i dalje uslov broj jedan svake zaštite. (Crnogorsko primorje, Skoplje i El Asnam.) Da bi posledice bile što manje zakonski propisi, ako je to uređeno morali bi imati neprikosnoveno dejstvo.

Po završenoj izgradnji investicionog objekta ili dela objekta novoizgrađenog arhiva, aneksa, prepravljeno ili adaptiranog postojećeg objekta, saglasno nameni, mora se od nadležnih organa dobiti, odobrenje radi utvrđivanja njegove podobnosti za upotrebu. Objekat je podoban po pravilu za sve oblike zaštite za upotrebu: ako se može koristiti saglasno svojoj nameni, ako ne dovodi u opasnost život i zdravlje ljudi, ako ne ugrožava korišćenje susednih objekata, ako ne utiče na bezbednost od požara i sigurnost saobraćaja, ako su ispunjeni posebni uslovi određeni propisima o zaštiti čovekove sredine, ako je objekat izgrađen u skladu sa tehničkom dokumentacijom na osnovu koje je izdato odobrenje za izgradnju. Tako je arhivska građa i pre početka sa radom arhivskih ustanova unapred zaštićena u granicama predvidivosti i predodređeni od zemljotresa požara i poplava.

Jovan P. POPOVIĆ: Protivupravnost u arhivskom poslovanju u redovnim i vanrednim okolnostima (protivnost arhivskim zapovestima i posledice koje iz toga proizila), 135-147

Svi arhivi i registrature dužni su za slučaj zemljotresa imati u neposrednoj blizini mogućnost za smeštaj arhivske građe, to jest da raspolažu sa alternativnim objektom makar i bio privremenog karaktera.

5 Protivupožarnu zaštitu arhivske građe teško je učiniti sasvim bezbednom

U zaštiti arhivske građe od požara moraju se preventivno preduzimati najoptimalnije mere kako bi se učinila bezbednom. No čak i pri najpsežnijim merama predostrožnosti, izbijanje požara nije uvek sasvim isključeno. Uvek postoji mogućnost da zataje tehnička sredstva ili neka ljudska nepredvidivost, a to potvrđuje i zvanična statistika.

Planeri i korisnici objekata i arhivskog materijala uskladištenog u njima, moraju već u početku sagledati veličinu požarnog rizika, odnosno da li u primeni protivpožarnih preventivnih mera ići na totalnu zaštitu od požara - bez rizika u korišćenju, ili na primenu predviđenih mera zaštite od požara uz posebno vođenje računa o sprovođenju tih mera.

Protivupožarna zaštita u ovakvim uslovima treba da obuhvata sledeće mere: izbor lokacije za izgradnju objekta (isključenje mogućnosti prenošenja požara sa drugih objekata) i obezbeđenje sigurnih prilaza i mesta za kretanje u slučaju potrebe za hitnim intervencijama; doslednu primenu građevinskih mera zaštite od požara, određivanje graničnih veličina-dužine, visine, širine, postavljanje protivpožarnih prepreka-horizentalnih i vertikalnih, odnosno izgradnja objekata čija osnovna konstrukcija ima potrebnu vatro-otpornost sa unutrašnjom obradom od materijala sa najboljim protivpožarnim svojstvima, gde se mora obratiti pažnja na razmak između regala, požarne puteve, puteve evakuacije, odstojanje uskladištenog materijala od izvora toplote i sl. Unutrašnja oprema adaptiranih depoa mora da obezbeđuje maksimum protivpožarne bezbednosti (metalni regali, metalna kolica za prevoz građe, metalne merdevine).

Pri adaptaciji starih zgrada, koje ne poseduju liftove, u arhive, neophodno bi bilo ugrađivanje jednog ili više liftova (što zavisi od potreba i kapaciteta). To bi u svakom slučaju bilo korisno, a posebno za brzu evakuaciju građe u slučaju požara. Postojeći rizik i mali prostor za borbu protiv vatre, nameće ugradnju automatskih uređaja za otkrivanje i dojavu požara.

Za brzo i pouzdano otkrivanje požara ni jedno drugo sredstvo nije tako pogodno kao neprekidna automatska kontrola sa automatskim javljačem požara. Pomoću uređaja za automatsko javljanje, različite konstrukcije i namene, obezbeđen je visok stepen zaštite i stoga se ovi uređaji sve više uključuju u borbu protiv požara.

Izbor se vrši prema proceni i određenom stepenu bezbednosti, zavisno od finansijskih mogućnosti.

Pored navedenih automatskih uređaja, sve prostorije u objektu moraju se opremiti vatrogasnim aparatima, zidnim i nadzemnim hidrantima, rezervoarima sa vodom za gašenje požara, deponijama peska, alatom i drugim pomoćnim sredstvima za gašenje početnih požara. Gašenje početnih i malih požara vrši se, pre svega, vatrogasnim aparatima punjenim prahom.

Kao preventivu električne instalacije u zgradama arhiva treba držati u besprekornom stanju a posebno ako se nalazi u blizini drveta ili fascikli. Prekidači i štekri moraju biti ispravni, žice električnih kablova dovoljno dimenzionirane. Izbegavati svako preopterećenje. Izolaciju od polivinila treba izbegavati pošto se u slučaju preopterećenja sprovodnika i njenog zagrevanja topi i može doći do kratkog spoja. Naročito je važno da osigurači i sklopke budu u besprekornom stanju. Prilikom zamene osigurača, treba staviti odgovarajući sa istom amperažom i to nov.

Prozori i vrata treba po pravilu da budu metalni, ili obloženi azbestom i limom. U arhivu se moraju obezbediti posebni sporedni požarni izlazi u slučaju potrebe.

Neophodno je postaviti i održavati gromobranksku instalaciju. Dimnjake redovno održavati i čistiti koji moraju biti udaljeni od arhivske građe.

Pušenje treba strogo zabraniti na samo u svim prostorijama depoa već i u čitavom prostoru arhiva. Takođe ne treba upotrebljavati u depoima rešoe grejalice i druga grejna tela.

Jovan P. POPOVIĆ: Protivupravnost u arhivskom poslovanju u redovnim i vanrednim okolnostima (protivnost arhivskim zapovestima i posledice koje iz toga proizila), 135-147

U ispravnom stanju treba održavati dimnjake i povremeno vršiti preglede koji moraju biti izolovani od arhivske građe i drvenih konstrukcija.

Radi provere opšte spremnosti poželjno je organizovanje, za radnike arhiva, protivpožarne obuke i vežbe ili učestvovanje radnika u takvim vežbama drugih organizacija².

6 Hemijsko i biološka zaštita arhivske građe pripada stručnom vidu zaštite

Važan faktor koji utiče na trajnost dokumenata je relativan vlažnost i temperatura koja ne samo da potpomaže razvoju mikroorganizama, već ubrzava postepenu oksidaciju celuloze kiseonikom iz vazduha.

Najidealniji uslovi smeštaja postigli bi se uvođenjem klimatizacije u sve prostorije depoa (ili redovno meriti vlažnost prostorija i prirodnom ventilacijom održavati podnošljivu vlažnost).

Prostorije depoa treba da budu suve. Ukoliko su zidovi vlažni, potrebno je odmah izvršiti odgovarajuću izolaciju, odnosno drenažu.

Gde to uslovi dozvoljavaju, nastojati da kroz depoe ne prolaze vodovodne, grejne, kanalizacione ili druge instalacije.

Vlagu treba kontrolisati za to namenjenim instrumentima i prema potrebi je suzbijati sistemom provetravanja.

Održavanje temperature je složeno pitanje vezano za postojanost arhivske građe i registratorskog materijala. U zimskim mesecima to je daleko teže.

Otklanjanje memle i plesni sa arhivskog materijala vrši se po oprobanim iskustvima i metodologiji.

7 Fizičko-tehnička zaštita arhivske građe je imperativ svakog arhiva

Ovi vidovi zaštite arhivske građe pripadaju i zavise pre svega od radnika zaposlenih u arhivima i službi koje obavljaju fizičku zaštitu.

Arhivi kao objekti su od posebnog društvenog značaja i interesa, pa se u skladu sa time mora razraditi i koncepcija tehničkog obezbeđenja objekta. Tehničko obezbeđenje objekta, kao i samih vrednosti koje se u njemu čuvaju, zasniva se na tesnoj vezi sa fizičkim obezbeđenjem objekta i široko primenjenim merama državne samozaštite.

Stepen bezbednosti treba da se dovede na odgovarajući nivo srazmerno značaju ovakvih organizacija-ustanova. Međutim, ako se zna da je fizičko obezbeđenje objekta, van radnog vremena, sasvim simbolično, onda se dobija prava slika o tome kolika je mogućnost ranjivosti i ugroženosti arhiva.

Najveću opasnost mogu predstavljati neobezbeđeni depoi, pogotovu ako ima staklenih površina, jer pružaju mogućnost za lak upad ili ubacivanje zapaljivih ili eksplozivnih sredstava pa mogu da oštete ili potpuno unište arhivsku građu.

Radnici na fizičkom obezbeđenju zgrade arhiva dužni su: da zabrane ulazak licima koja svojim ponašanjem ili usled drugih okolnosti ometaju unutrašnji red u objektu ili ugrožavaju bezbednost objekta, lica u objektu, kao i da takvo lice udalje iz objekta; da spreče unošenje oružja, opasnih oruđa i materijala u objekat; da spreče neovlašćeno iznošenje bilo čega iz objekta; da preduzimaju preventivne mere i hitne intervencije radi suzbijanja požara, nastupanja drugih neželjenih posledica od elementarnih nepogoda, iznenadnih kvarova na uređajima, instalacijama i sl. Radnici arhiva su takođe dužni da štite objekat od svih vrsta napada; da uredno obilaze sve prostorije u arhivu, a posebno noću, i u vreme kada u objektu nema radnika; da provere identitet svakog lica koje ulazi, izlazi ili se kreće u

2. Naravno, potrebno je da se prisetimo da u slučaju početnog i manjeg požara treba zatvorite vrata i prozore da bi se sprečila cirkulacija vazduha i razbuktavanje požara, požar gasiti aparatima za gašenje požara, vodom i pogodnim priručnim sredstvima nakvašene krpe i čebad, pesak, rastresita zemlja i sl., električne uređaje pod naponom – ne treba gasiti vodom, pri kretanju kroz zadimljen i požarom zahvaćen prostor, treba ići pažljivo i pognuto, zaštitivši disajne organe navlaženim peškirom i prekriveni navlaženim pokrivačem.

Jovan P. POPOVIĆ: Protivupravnost u arhivskom poslovanju u redovnim i vanrednim okolnostima (protivnost arhivskim zapovestima i posledice koje iz toga proizila), 135-147

objektu koji se obezbeđuje; da u slučaju osnovane sumnje da se pripema, pokušava ili vrši bilo koja radnja ili druge okolnosti koje ugrožavaju bezbednost objekata, imovine, arhivsku građu kao kulturno blago i lica u njima, izvrše lični pretres svakog lica koje ulazi ili izlazi iz arhiva kao i da zadrže lica koja su zetečena u takvim radnjama i okolnostima sve dok ih ne izruče organima unutrašnjih poslova; odnosno, da štite društvenu imovinu, kulturno i istorijsko blago, objekte i lica u njima, od bilo kakvog oblika ugrožavanja.

Nema nikakvih prevazilaženja ili zaobilaženja zakonskih propisa, a posebno ne tumačenja od strane nenadležnih organa ili pojedinaca (investitora, arhiva, izvođača i sl.). Tamo gde postoje nedorečenosti ili pravne praznine, nema "ad hoc" rešavanja, jer ona ne mogu biti pravno, a time i faktički valjana. Treba imati i unapred razrađene planove dejstva.

Vidovi pravne zaštite arhivske građe bili bi: krivično pravna zaštita, čije se odredbe nalaze u materijalnim propisima koji regulišu ovu delatnost ili u krivičnim zakonima svake države i prekršajno pravna zaštita koja se ogleda u brojnim prekršajnim odredbama materijalnih zakona iz arhivske delatnosti i u zakonima o prekršajima.

Oblik pravne zaštite je i psihološki uticaj nadležnih organa, institucija i pojedinaca kako na zaposlene u arhivima i registraturama tako uopšte i na građane u predstavljanju vrednosti arhivske građe i njenom značaju.

8 Iskustva u zaštiti arhivske građe za slučaj ratne opasnosti i rata sa iskustvom Arhiva Jugoslavije prilikom NATO agresija na Saveznu republiku Jugoslaviju

Arhivski fondovi Arhiva Jugoslavije, manje više, predstavljaju kompletan dosije Jugoslovske države i njenih najviših organa vlasti; u njima su zabeleženi razvojni putevi, padovi i uspesi svih oblasti društvenog i državnog života Jugoslavije. Radi se o svojevrsnoj kulturnoj ustanovi memoriju o trajanju jedne države, ispunjenu brojnim pojavnim oblicima bitisanja, izvoristu saznanja, njenim zakonima i institucijama, prostoru, narodu i narodnostima, politici, ekonomiji, diplomatiji, prosveti, kulturi, religiji....

Prilikom NATO agresije na Saveznu Republiku Jugoslaviju u periodu od 24 marta do 11 juna 1999 godine stradala je izvesna količina arhivske građe koja je bila u nadležnosti zaštite Arhiva Jugoslavije.

Opravdano se postavlja pitanje kako je u tim okolnostima sačuvana arhivska građa? U tome su veliki doprinos dali arhivisti, koji mogu biti zadovoljni uspešnim ispunjenjem ne tako malih, složenih i odgovornih obaveza u spašavanju arhivske građe, jednako vredne za sve države bivše SFRJ.

Po pitanju mera za zaštitu arhivske građe, primenjivano je domaće važeće zakonodavstvo i interni propisi i planovi koji regulišu postupanje za slučaj neposredne ratne opasnosti i rata (*Zakon o narodnoj odbrani*, *Zakon o arhivskoj građi SRJ "Sl. List SRJ broj 12/98"*, *Zakon o kulturnim dobrima "Sl. Glasnik, broj 71/94 i drugi podzakonski propisi, interni aktii planovi*). Svakako, pristupljeno je potpunoj primeni propisa iz međunarodnih ratifikovanih konvencija o zaštiti kulturnih dobara u oružanim sukobima. (*Konvencija o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanih sukoba*, Hag 14. maj 1954, ratifikovan u SFRJ 29. novembra 1955. i *Konvencija o zaštiti svetske kulturne baštine*, Pariz 21. novembra 1972, ratifikovan u SFRJ 1974, kao i *Pravilnik za izvršenje Konvencije za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanih sukoba*). Korišćena su i saznanja iz ranijih ratova).

Na krovu zgrade Arhiva istaknuti su znaci koji su bili vidljivi i iz vazduha a koji su propisani Konvencijom o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanih sukoba.

Izvesna količina arhivske građe za koju je bio nadležan Arhiv Jugoslavije u dužini od 215 metara, koja je bila zbog nedovoljnog smeštajnog prostora pohranjena u zgradi Saveznog ministarstva unutrašnjih poslova je uništena. Razorna bomba je za treptaj oka uništila ne samo arhivsku građu već i sve što se nalazilo u toj zgradi lociranoj u Beogradu u samom centru grada. Radi se o arhivskoj građi koja se srećom može donekle nadomestiti arhivskom građom iz drugih fondova.

U situaciji svakodnevnog razornog bombardovanja teško je bilo biti smiren i donositi najispravnije i najcelishodnije odluke. Zaposleni u Arhivu Jugoslavije, kao i u drugim arhivima i arhivskim

Jovan P. POPOVIĆ: Protivupravnost u arhivskom poslovanju u redovnim i vanrednim okolnostima (protivnost arhivskim zapovestima i posledice koje iz toga proizila), 135-147

odeljenjima su se divovski borili i izborili, čuvali i sačuvali ono što je nasušno potrebno ne samo našim već balkanskim i evropskim prostorima. Aktivnost je bila danonoćna.

Prostori Arhiva Jugoslavije “morali su da prime” pored arhivske građe i skoro sva pokretna-umetnička dela (slike, skulpture i druge vrednosti) koja su se nalazila u zgradama Savezne vlade (kabineta, salama, aulama, na postamentima ...) i u zgradama drugih saveznih organa. To je rađeno mimo volje rukovodstva Arhiva a pogotovu i zbog toga jer su ista prenošena i smeštena u amfiteatru Arhiva u toku bombardovanja NATO snaga na SRJ. Tako je Arhiv Jugoslavije bio ne samo zaštitnik arhivske građe već i drugih pokretnih kulturnih dobara. NATO bombardovanje na SRJ, moglo je da pored zločinstava nad ljudima i imovinom ima za posledicu genocid u kulturi uništavanjem arhivske građe. Ipak arhivska građa u Arhivu Jugoslavije je sačuvana.

Arhiv je u to vreme delovao na unutrašnjem i na međunarodnom planu po prvi put suočavajući se praktično sa tom strahotom³.

Svetska asocijacija arhiva i arhivskih radnika sveta ICA, (okuplja oko tri miliona članova) i UNESCO bili su dužni da u ovakvim slučajevima, kada dobiju informaciju da je arhivska građa na bilo kom delu planete u opasnosti blagovremeno reaguju. Na molbu direktora Arhiva Jugoslavije Međunarodni arhivski savet (ICA) je odgovorio i prosledio apel jednom broju država. Izostale su sa spiska zemlje agresori. I UNESCO se “čuo” svojim apelom kojeg je dostavio novostvorenim državama sa prostora bivše SFRJ. Karakteristično je i to da su predstavnici ICA-a i UNESCO-a apele dostavljali samo “zaraćenim stranama na Balkanu”, a ne i agresorima, što je bilo prioritetno, jer u vreme NATO bombardovanja nije bilo međusobnih sukoba sa novostvorenim državama, ranijim republikama SFRJ. Apel nije slat na “prave adrese”. Na drugoj strani bilo je puno pismenih podrški i apela od strane direktora državnih arhiva drugih država, čime se ispoljavala arhivska solidarnost u cilju zaštite kulturnih dobara.

Postojala je velika opasnost da i Arhiv bude granatiran, pa su se noću dežurni najčešće nalazili u dvorištu Arhiva, naravno po dogovoru sa organizovanom službom obezbeđenja, jer su u neposrednoj blizini padale granate.

Zabranjena je mogućnost bilo kakvog seljenja građe. Svaka evakuacija mogla je biti idealna pokretna meta za trenutno reagovanje. Time bi bila uništena arhivska građa bez obzira da li se radi o namernosti ili “kolateralnoj šteti.” To je trebalo ranije uraditi jer je praksa agresora bila da izjave da su čak i ljudski životi bili kolaterala.

U jednom broju mesta širom državne zajednice Srbije i Crne Gore bilo je gradova gde su od neposrednih i jakih detonacija- razornih bombi popucale konstrukcije i krovovi jednog broja arhivskih zgrada, a time od šteta, prašine i ispadanja građe iz regala stradala i arhivska građa o čemu je takođe bio upoznat UNESCO i ICA .

Sudbina i postupanje sa arhivskom građom u vremenu NATO agresije i uspešnosti koju je vodila arhivska služba Savezne Republike Jugoslavije biće iskustvo i putokaz drugim državama i arhiv-

3. To je bio veliki uspeh kada se zna da je NATO alijansa, u toj agresiji sastavljena od 19 najrazvijenijih zemalja sveta, od kojih je u agresiji neposredno učestvovalo 10 zemalja sa oko 1.200 aviona i najsavremenijom vojnom tehnikom, na teritoriji SRJ je bačeno na desetine hiljade tona eksploziva i desetine tona osiromašenog uranijuma. Nisu birane žrtve. Stradala su deca, žene i starci, novorođenčad i porodilje, bolesnici na dijalizi, izbegličke kolone, novinari i snimatelji na radnom zadatku, zemljoradnici na poljima, prodavci na pijacnim tezgama, putnici u autobusima i vozovima, prolaznici na mostovima. Razorene su i teško oštećene stambene zgrade, četvrti, porušeni mostovi i nadvožnjaci, putevi i železničke pruge, rafinerije, privredni objekti od vitalnog značaja, televizijski i radio releji i repetitori, pokidane telefonske mreže, brojne zdravstvene i vaspitno-obrazovne ustanove, kulturni objekti, crkve, manastiri, groblja i drugi verski objekti takođe su bili žrtve razaranja”. Oštećeni brojni istorijski spomenici, umetnička dela, a time i arhivska građa. Upotrebom osiromašenog uranijuma, kasetnih bombi i drugog hemijskog oružja, a naročito zbog ogromne količine bačenog eksploziva, zagađena je čovekova okolina. Ljudi, životinje i biljke oboljevaju. Bolesti tinjaju. Broj obolelih od raka sada je došao do izražaja i umnožio se. Posledice su ne samo na teritoriji Srbije i Crne Gore, susednih zemalja, već i za područje Evrope. Većina direktno stradalih građana na Kosmetu bili su Albanci, upravo oni radi čije je navodne zaštite izvršena agresija. Kakva kontradiktornost. Otkuda je to “humanitarna intervencija”, jer to je zločin i nad Albancima. Neka samo Italija izbroji koliko je njenih vojnika stradala od osiromašenog uranijuma. Moramo se zapitati ko je imao i koliko korist, odnosno svaka od NATO učesnica ili je svak imao štetu i posledice, a naravno najviše SRJ. Ako već nije moguće nadomestiti i nadoknaditi vrednosti qudskih žrtava, onda bar treba da nato učesnice nadoknade materijalnu štetu koja se kreće na desetine milijardi eura.

Jovan P. POPOVIĆ: Protivupravnost u arhivskom poslovanju u redovnim i vanrednim okolnostima (protivnost arhivskim zapovestima i posledice koje iz toga proizila), 135-147

skim utanovama kako da se ponašaju ukoliko bi došlo do sličnih ratova ili agresija, što iskreno bilo kome ne želimo da se dogodi.

Opravdano se može postaviti pitanje šta je bila protivupravnost u vremenu NATO bombardovanja na SRJ, da li se poštovalo domaće zakonodavstvo i međunarodne konvencije i dali je zbog propusta bilo posledica?

Da bilo je propusta: u delovanju Arhiva Jugoslavije, ali ne voljom zaposlenih u Arhivu, već nalogodavnom voljom drugih. Navešćemo za primer privremeni smeštaj jedne količine arhivske građe u zgradi Ministarstva unutrašnjih poslova. Naime, Arhiv je bio prinuđen zbog nedovoljnog smeštajnog prostora da deo arhivske građe za koju je nadležan Arhiv Jugoslavije pohrani u zgradi Ministarstva unutrašnjih poslova u centru grada, gde je prilikom bombardovanja uništeno svih 215 dužnih metara arhivske građe.

Isto tako mimo saglasnosti Arhiva Jugoslavije, a po nalogu predpostavljenih zaprimljene su umetnička dela koja su se pre toga nalazila na zidovima ili postamentima prostorija Savezne vlade i saveznih organa. Protivljenje sa strane Arhiva usledilo je i zbog toga što su ta vredna umetnička ostvarenja prenošena baš u vremenu agresije i smeštena u amfiteatru Arhiva. Takođe po nalogu onih koji su bili nadležni i nepromišljeni kod odlučivanja, izdavali su i druge naloge, kojima se rukovodstvo Arhiva protivilo ali bez uspeha. Naime, u prostorijama Arhiva naloženo je da se smeste i obavljaju i druge funkcije od strane isturenih odeljenja saveznih službi i javnih preduzeća (PTT, finansijski poslovi, blagajna i slično). Na sreću ni jedno umetničko delo nije uništeno niti je zgrada Arhiva granatirana.

I drugi arhivi sa teritorije Srbije koji su bili locirani u neposrednoj blizini vojnih ili drugih državnih objekata, a time i mete agresora imali su za posledice oštećenja arhivske građe od detonacija gde su zidovi pucali, građa ispadala iz regala, zatrpana šutom i prašinom.

U drugim državama sa prostora bivše SFRJ bilo je takođe protivupravnosti, odnosno nepoštovanja zakonskih propisa, jer nisu poštovani uslovi za smeštaj arhivske građe. Možemo postaviti pitanje (za slučaj koji se skoro dogodio u Sarajevu). Zašto je Arhiv Bosne i Hercegovine, a time i arhivska građa morala biti smeštena u zgradi Predseništva BiH, u centru Sarajeva, gde je prilikom demonstracija koje su prerasle u nered stradala znatna količina arhivske građe?. Arhiv je morao biti sagrađen, odnosno arhivska građa smeštena na drugoj bezbednijoj lokaciji, jer možda oni koji su to uradili, da su znali da se u tom delu zgrade nalazi arhivska građa to nebi počinili. To je bilo u nadležnosti osnivača Arhiva.

Slučajevi protivupravnosti, odnosno nepoštovanju zaštite arhivske građe za slučaj poplava iskazao se na prostorima bivše SFRJ u više navrata, sa manjim ili većim posledicama jer su se lokacije arhiva nalazile na podvodnim terenima. Da su se primenile preventivne mere propisane pozitivno pravnim zakonodavstvom posledica u navedenim slučajevima nebi bilo ili bi bile neznatne.

9 Zaključna razmatranja

Na osnovu iznetog i iskustvenog možemo konstatovati:

- da arhivska građa predstavlja najvažniji trag ljudskog društva iz prošlosti, koji se organizovano čuva, i autentično svedoči o postojanju određenih ljudskih radnji, procesa i događaja;
- da je pri svim nepogodama (katastrofama) koje se dešavaju, neophodna organizovana i brza intervencija. To se može jedino postići ukoliko postoji organizovanost, opremljenost i obučanost, još pre dešavanja nepogoda. Svaki radnik arhiva (registrature) dužan je da se u okviru svojih zadataka i poslova striktno pridržava propisanih mera zaštite;
- da je u svim vremenima i prostorima preduslov i garant za uspešnu zaštitu arhivske građe, kao fundament regulacije arhivske delatnosti, arhivsko zakonodavstvo, pod uslovom njenog obaveznog i potpunog primenjivanja i poštovanja, svakako uz prisutnost međunarodnih propisa i preporuka. Međutim, iako je pozitivnopravni normativizam preduslov za uspešno i potpuno bitisanje, odnosno zaštitu arhivske građe, ona, i bez drugih iskustveno tradicionalnih činioaca nebi mogla biti sačuvana i sasvim zaštićena. Kapitalni činilac zaštite, korišćenja i objavljivanja arhivke građe su radnici arhiva koji svojim znanjem, iskustvom, entuzijazmom, savešću uz poštovanje etike i morala koristeći, primenjujući i poštujući savremenu arhivsku

- teoriju i praksu daju veliki doprinos u svim oblicima zaštite;
- da se pozitivno pravni normativizam mora poštovati i primenljivati. Nepotpuno poznavanje ili nekonsultovanje osnove pravnog poretka u bilo kojoj oblasti, a posebno u arhivistici mora imati posledice. Stoga nema i ne sme biti nikakvih prevazilaženja ili zaobilaženja zakonskih propisa, a posebno ne „tumačenja“ od strane nenadležnih organa. To bi bila protivupravnost;
  - da za slučaj neposredne ratne opasnosti i rata pored domaćih propisa treba primenljivati i odredbe međunarodnih pravnih propisa (Konvencija o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanih sukoba, Hag 14. maj 1954, ratifikovan u SFRJ 29. novembra 1955. i Konvencija o zaštiti svetske kulturne baštine, Pariz 21. novembra 1972, ratifikovan u SFRJ 1974, kao i Pravilnik za izvršenje Konvencije za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanih sukoba);
  - da arhivsku građu ne treba smeštati u centru grada gde postoji opasnost od blizine, vojnih i drugih objekata koji mogu biti najčešća meta granatiranja, pa tako i da nastrada i arhivska građa i da arhivsku građu ne treba čuvati u državnim ustanovama. (primeri slučaj kada je Arhiv Jugoslavije zbog nemanja prostora privremeno smestio arhivske građe od 215 dužinih metara u zgradi SMUP-a koja je u vremenu agresije-granatiranja izgorelo a isto tako se desilo sa arhivskom građom smeštenoj u zgradi Predsedništva BiH, gde je smešten i Arhiv Federacije Bosne i Hercegovine pa je prilikom demonstracija u Sarajevu stradala izvesna količina arhivske građe;
  - da je jedan od najvažnijih pitanja zaštite arhivske građe njen smeštaj. To ustvari nije samo važno pitanje već najčešće i problem, jer je zaista teško obezbediti dovoljan uslovni prostor za njen adekvatan smeštaj i korišćenje kao i nabaviti savremenu opremu za rad;
  - da arhivska građa kao imperativ treba da ostane tamo gde se i nalazi, tj. u depoima arhiva, a seljenja ukoliko za tim ima potrebe, treba obaviti mnogo ranije- blagovremeno;
  - da znake predviđene Konvencijom o zaštiti kulturnih dobara treba na vreme pripremiti i istaći na vidnim mestima arhiva, jer zaraćene strane „moraju čuvati i poštovati kulturna dobra“;
  - da za slučaj rata ili agresije odmah treba uputiti apel domaćim, regionalnim, evropskim i svetskim asocijacijama u oblasti nauke i kulture (UNESCO, ICA, IFLA, FIAF i drugima) da bi one blagovremeno i glasno reagovala s ciljem „zaštite kulturnih dobara“;
  - da aseizmička gradnja, ostaje i dalje uslov broj jedan svake zaštite, a naročito za slučaj zemljotresa;
  - da u slučajevima pojavljivanja halapljivih, prljavih i nehumanih namera, naročito kod iznošenja neisina od strane korisnika arhivske građe u arhivima, arhivisti svojim iskustvima znajući moraju preobraćati laž i zloupotrebe u istine, obezbediti prisustvo umnosti, vođstva i humanosti, čime se uključuje institut protivupravnosti.

Literatura

Zakon o kulturnim dobrima Srbije. *Službeni glasnik Srbije*, br. 71/94.

Zakon o tajnim podacim. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 120/2010.

Zakon o zaštiti podataka o ličnosti. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 97/2008.

Zakon o planiranju i izgradnji. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 97/2008.

Popović, Jovan P. (1987). Zbirka propisa iz arhivske delatnosti. Beograd: SARJ i Savet za naučno-istraživački rad. Beograd-Zadar.

Lekić, B. (2006). *Arhivistika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Bakić, M. (2007). *Arhivistika*. Podgorica: Istorijski institut Republike Crne Gore.

Kožar, A. (2005). *Arhivistika u teoriji i praksi 2*. Tuzla: Arhiv Tuzlanskog kantona.

Popović, J. P. (1981). Neki vidovi zaštite arhivske građe i registraturskog materijala u redovnim i vanrednim okolnostima. U: Klasinc P. (ur.), *Sodobni arhivi, časopis za strokovno tehnična vprašanja v arhivih*, str.48–79. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor in Arhivskog društva Slovenije.

Jovan P. POPOVIĆ: Protivupravnost u arhivskom poslovanju u redovnim i vanrednim okolnostima (protivnost arhivskim zapovestima i posledice koje iz toga proizila), 135-147

- Popović, J. P. (1983). Zaštita arhivske građe i registraturskog materijala u redovnim i izmenjenim uslovima. *Makedonski arhivist* 1/12, str. 206–218.
- Popović, J. P. (1984). Opštenarodna odbrana i društvena samozaštita u arhivima SFRJ. *Društvena samozaštita i opštenarodna odbrana*. Beograd.
- Klasinc, P. P. (2007). Razvoj arhivistike i arhivske službe na osnovu novog zakonodavstva u Republici Sloveniji. *Arhivski glasnik Društva arhivskih radnika Srbije*, broj 1.
- Popović, J. P. (1989). Zaštita arhivske građe i registraturskog materijala krivično pravnim merama. *Samoupravno pravo*, broj 4. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Popović, J. P. (2009). Vojaški predpisi o dostopu, varstvu in dostopu do javnih informacij ter zaskonodaja o zaščiti osebnih podatkov in osnutek zakona zaupnih podatkov v Srbiji. *Atlanti*, 2009. Trieste: International Institute for Archival Science.
- Hedbeli, Ž. (2008). Arhivi i etika. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*, Maribor, 2008.
- Lukić, R. (1958). Teorija države i prava, II knjiga, treće izdanje. Beograd: Naučna knjiga.

SUMMARY

Life is full of changes and surprises, whether they arise from some unforeseen natural events: by the will of the state, companies or even individuals. None of these developments and changes can be made without minor or major consequences. Unpredictable natural events, to which man can not influence, can have disastrous consequences - cataclysm (earthquakes, tsunamis, floods, fires, volcanoes). The laws of nature are „created” by nature self; they are the result of the forces of nature: one can only determine their existence, but not create them. These are “force majeure” events that are beyond ordinary operations. Experience shows that they can not be foreseen nor prevented. Social norms are created by man, the society, by its conscious activity. These social happenings or events, in which man can influence the prevention, or during the very events in regular forms of protection, are regulated by the legislations which are to be respected and applied. In all social sectors, including archives, law and legislations and their organization at all times and venues are considered as prerequisite of the protection of all goods and therefore the archives. However, without other experience-traditional factors and acceptance of new technology, archival material would not be completely protected. The importance of social values, especially in the field of engineering, technology, electronics, and primarily in the field of computerization and digital spheres and digitizing in archival activities itself, is redefined and improved daily. This knowledge, their acceptance and application of new modern technologies in the archival profession must not remain one step behind, because the archives, as the supervisory (inspection) authorities are obliged not only to monitor and supervise the current records (archival material) in creating organizations, but also to provide guidance regarding the treatment of archival material in all forms of recorded tracks. Unlawfulness is the opposition of certain rules (commandments or prohibition) that is contained in the legislation of one country and represents a threat to society, and those who oppose legal precepts must be sanctioned with the amount of penalties provided for in criminal and substantive laws. Obligatory carrying of archival and under law regulations, as the fundament of regulation of archival activities, their mandatory implementation and respect, in the presence of international regulations and recommendations, are also a major guarantee in the protection of archival material. The holder of creativity these regulations drafts and their faithful companion should be the archives. The paper includes the definition of rights and legal regulations, their respect and implementation in the archival activity, which is considered the main headquarters of protection of archival material. The work also includes the processing of certain developments and events in the ordinary and extraordinary circumstances and the types and forms of protection of archival material. And finally, we believe that without a doubt, each generation of archivists, must pay attention, to their current duties and responsibilities, particularly in strict compliance with archival normative, which is a guideline for the work of archives and archivists so those who came before the future generations can justify their expertise, diligence, enthusiasm, humanity and experience, which are applied with new knowledge and thus find the best methods and conditions for the preservation of archival material. With that the archivists make their full contribution to the archival science, history and other sciences.

Typology: 1.04 Professional Article

Submitting date: 14.03.2015

Acceptance date: 09.04.2015

